

ΑΥΤΟΝΟΜΙΑ, ΩΣ ΑΞΙΑ ΚΑΙ ΑΡΕΤΗ

Προοίμιο

Πλήρης σύγχυση, αλλοίωση και απαξίωση των εννοιών της **αυτονομίας, της ανεξαρτησίας και του καθήκοντος επικρατεί στη σημερινή μαζική κοινωνία μας**. Απόλυτα φυσιολογικό, καθόσον το **καθήκον** έρχεται, συνήθως, σε σύγκρουση με το εξίσου σημαντικό αγαθό, την **ατομική ελευθερία**. Το να σεβόμαστε το άτομο και την ελεύθερη βούλησή του θεωρούνται **βασικές αξίες** των καιρών μας. Χωρίς, όμως, την αξία τού να **εκτελούμε το καθήκον μας** καταρρέει η **κοινωνική τάξη**, γιατί καταλύεται ο κοινωνικός ιστός και αναδύονται το **χάος και αγωνία**. Υπάρχει, άραγε, δυνατότητα προσέγγισης αυτών των συγκρουόμενων αξιών;

Εισαγωγή

Με το «**ξεμάγεμα του Κόσμου**» και την προσπάθεια χειραφέτησης από τη Θεϊκή Πρόνοια, ο Άνθρωπος θέλησε να αναλάβει προσωπικά ο ίδιος τα ηνία, επί της Γης! Η ιεραρχική τάξη με τους κανόνες **ετερονομίας** και με τις **άκαμπτες κάθετες δομές εξουσίας** αμφισβητήθηκε και άρχισε η σταδιακή ανάδειξη του **ατόμου - προσώπου, ως αξία**.

Αρχικά, επειδή δεν ήταν δυνατόν να νοηθεί ένας Κόσμος με τυχαία κανονικότητα επικράτησε μια κοσμοεικόνα **σύνθετης εναρμόνισης**, που εξέφραζε, κατά βάση, το **αστικό πνεύμα**. Μια ποικιλία διαφορετικών πραγμάτων και δυνάμεων, που αν ιδωθούν μεμονωμένα μπορούν να βρίσκονται σε αντίθεση μεταξύ τους, στο σύνολο, όμως, συνιστούν ένα **αρμονικό και νομοτελειακό Όλο**, στους κόλπους του οποίου οι τριβές και οι συγκρούσεις αίρονται κατά τις επιταγές υπέρτερων έλλογων σκοπών. Ήτοι, το μέρος υπάρχει εντός του Όλου, εκπληρώνει τον προορισμό του συμβάλλοντας στην **αρμονική τελειότητα του Όλου**, όχι, όμως, αρνούμενο αλλά ξεδιπλώνοντας τη δική του **ατομικότητα**.

Η **αρμονία** θεωρήθηκε τότε, ως **ύψιστη αξία**, με μεγαλύτερο εχθρό της το **χάος**. Αναζητήθηκε η ισορροπία **του μέτρου και της χρυσής αναλογίας** (τομής). Κύριο στοιχείο δόμησης το **πρόσωπο**, όπως αναπτύσσεται το άτομο με την ευρεία προσωπική και κοινωνική παιδεία. Η **φάση της αρμονίας ξεπεράσθηκε γρήγορα** και σε κάποιες χώρες, όπως στη δική μας, μάλλον δεν εφαρμόσθηκε ποτέ.

Η αξία τού να εκτελούμε το καθήκον σταδιακά αμφισβητήθηκε, κάτω από την πίεση των απαιτήσεων του ατομικισμού. Μετά τη δεκαετία του 1960 η ηθική του καθήκοντος θεωρήθηκε, ως «ακρωτηριαστική» και «θυσιαστική» και επικράτησε το ιδεώδες του σεβασμού των διαφορών και των ατομικών ελευθεριών. Το άτομο «**ιεροποιήθηκε**», σε απόλυτο βαθμό. Φθάνοντας, μάλιστα, στα άκρα, θεωρείται ότι απολαύει πλήρους χειραφέτησής του. Η υποταγή σε κανόνες και αξίες είναι ασύμβατη. Ο νεωτερικός πολιτισμός αντικαθιστά τις διάφορες παραλλαγές της αρχής της **ετερονομίας** με την πολιτισμική αρχή της **αυτονομίας**.

Καθήκον είναι η **ηθικής υφής υποχρέωση**, που πηγάζει από τη **συνείδηση**, τη **θρησκεία**, την **κοινωνία**, την **πολιτεία**, το **νόμο**... Είναι αυτό που **αρμόζει**, το **δέον**, το **πρέπον** σε κάθε ανθρώπινο ον. Ό,τι απορρέει από τη θέση του ανθρώπου, στην οικογένεια, την Κοινωνία και τον Κόσμο. Η εκτέλεση του **καθήκοντος** συνιστά **πρώτιστη αξία**, γιατί μόνον τότε πραγματώνονται **σημαντικές αξίες του κοινού βίου**, όπως η **εμπιστοσύνη**, η **αξιοπρέπεια**, ο **σεβασμός**, η **ανοχή**, η **αλληλεγγύη**, η **αγάπη** κ.λπ. Με την εκτέλεση του καθήκοντος **μετουσιώνεται το άτομο σε υποκείμενο**, ήτοι καθίσταται **υπεύθυνο πρόσωπο** έναντι του εαυτού του, της οικογενείας του και του ανθρώπινου γένους. Απαιτείται τεράστια δύναμη για την τήρηση ως γνώμονα την εκτέλεση του καθήκοντος. Η **δύναμη ανάληψης της ευθύνης**, γι' αυτό συνιστά **ύπατη ηθική αρετή**. Μια απαραίτητη προϋπόθεση για την ύπαρξη της Κοινωνίας και επιβάλλεται **υποχρεωτικά** από την ηθική **στάση στη ζωή μας**.

Για την **ηθικότητα**, γίνονται δεκτές από τη φιλοσοφία δυο βασικοί τύποι ηθικής:

Η «δεοντολογική», που συστηματοποιήθηκε, κατά βάση, από τον Καντ, σύμφωνα, με την οποία θεωρείται ηθικά ορθή μία πράξη, όταν εκτελείται αποκλειστικά από καθήκον. Ο Λόγος επιτάσσει το εκτελεστέο αίτημα, ως ηθική υποχρέωση. Συνιστά ετερονομία και αναγκαιότητα, η οποία προκύπτει από σεβασμό στον ηθικό νόμο, ανεξάρτητα από συναισθήματα, κλίσεις και περιστάσεις.

Η «τελεολογική» ηθική, με βασικό όρο το «τέλος» (σκοπός). Ο Αριστοτέλης είναι ο θεμελιωτής των τελεολογικών ηθικών, ως «ηθικές του καλού και της αρετής». Σύμφωνα με την θεωρία αυτή υφίσταται ένα καθορισμένο καλό, το «ευ ζην», και η ηθική πράξη αποσκοπεί στην πραγμάτωσή του.

Το ιδεώδες της αυτονομίας

Στη μαζική σημερινή κοινωνία μας κυριαρχεί το άτομο και επικρατεί ένα πλούσιο χρώμα ατομικής ελευθερίας. Η ανθρωπινότητα, ως ειδοποιός διαφορά, θεωρείται η βασική πηγή των ηθικών νόμων, απόπου αναδύεται το ιδεώδες της αυτονομίας.

Ο άνθρωπος διαθέτει διπλή ικανότητα: Να έχει συνείδηση του εαυτού του, δηλαδή να αναστοχάζεται και να θεμελιώνει το πεπρωμένο του, ήτοι να έχει ελευθερία για αυτοθεμελίωση, από την οποία αναδύεται η ιδέα της ελευθερίας. Ήτοι ο ίδιος ο άνθρωπος θεμελιώνει τους δικούς του νόμους, στους οποίους υπακούει. Η ανθρώπινη βούληση θέτει τον νόμο, ο οποίος συνιστά και την πηγή καθήκοντος. Αυτή είναι η ουσία της αυτονομίας.

Η αυτονομία είναι μια ενδιάμεση συνθήκη μεταξύ της αρχαϊκής καθυπόταξης και της ανεξαρτησίας. Εάν εφαρμοστεί η καθυπόταξη «νεκρώνεται» το πρόσωπο, γιατί ο άνθρωπος μετατρέπεται σε πράγμα (res). Στην πλήρη ανεξαρτησία, όμως, καταρρέει η συλλογικότητα, οπότε εξαφανίζεται κάθε έννοια ανθρώπινης προσωπικότητας.

Σε πολιτικό επίπεδο οι κοινωνίες συγκροτούνται με βάση το δικαίωμα της αυτοοργάνωσής τους. Η σύγχρονη ηθική έχει, ως πρόταγμα την αυτοθεμελίωση. Ήτοι, αυτονομία με την αποδοχή της ιδέας της υποταγής σε ένα κανόνα, που έχει καταστεί ελεύθερα και νομότυπα αποδεκτός.

Σχολιασμός

Το «αξίωμα του καθήκοντος», ως νομική έννοια συνιστά μορφή κατηγορικής προσταγής. Επιβάλλει την υποχρέωση να πράττουμε, ως έλλογα όντα, άρα περιορίζει την ελευθερία στις επιλογές μας. Διαποτίζεται με θρησκευτική αίσθηση και ευλαβική χροιά!

Ζούμε στην εποχή της αυτονομίας, που διαφοροποιείται από την καθυπόταξη και την ανεξαρτησία από τις λεπτές σχέσεις της με αξίες, όπως ατομικότητα, διαφορετικότητα, ισότητα, αξιοπρέπεια και ελευθερία... Η ελευθερία είναι αντιστρόφως ανάλογη της προσωπικής μας ευθύνης, με όρια την καθυπόταξη (αρνητικό) και την ανεξαρτησία (θετικό).

Από τον «αφηρημένο ανθρωπισμό» του απρόσωπου καθήκοντος περάσαμε στον εφαρμοσμένο ανθρωπισμό. Προτάσσεται μια νέας μορφής ανθρωπινότητα, επειδή προκλήθηκε ένα αγεφύρωτο χάσμα ανάμεσα στο καθήκον και το συμφέρον. Παρά ταύτα η ηθική του καθήκοντος συνεχίζει να παίζει σπουδαιότατο διορθωτικό και σταθεροποιητικό ρόλο.

Απαιτείται ανασυγκρότηση της ηθικής συνείδησης. Μια «αριστοκρατική» ηθική ανεφάρμοστη πρέπει να αντικατασταθεί από μια ηθική ευθύνης. Ο ηθικισμός, ήτοι ηθικότητα της αγνότητας, με έμφυτη πρόθεση να δρούμε μόνον με φόβο στο καθήκον, εκτιμάται, σήμερα, ως νεκρός. Στη θέση του παρεμβαίνει η επωδή της ευτυχίας. Μια ηθική χωρίς «ακρωτηριασμούς» του εαυτού μέσα σε πνεύμα «θυσίας». Μια αίσθηση της ευθύνης αναζητείται, στο πλαίσιο της αμοιβαίας αναγνώρισης των ατομικών δικαιωμάτων. Ηθική της συνειδητής ευθύνης, ως πεδίο ανάδυσης του καθήκοντος.

Αποτιμήσεις

Το καθήκον είναι η υποχρέωση για εκτέλεση του δέοντος. Ενίοτε είναι κάτι το ελάχιστο, αλλά μέγιστης σημασίας, σε ό,τι αφορά την ύπαρξη αρμονίας στις κοινωνικές σχέσεις μας. **Η παράβαση του καθήκοντος προκαλεί κοινωνική βαρβαρότητα.** Η κοινωνία μας έχασε τη μορφή αρμονικής σύνθεσης και μετατράπηκε σε μια ανεξέλεγκτη χαοτική μαζική σύνδεση τυχαίων- περιστασιακών σχέσεων. Η Κοινωνία, ως οντότητα, έχει ανάγκη από σταθερά σημεία συνοχής και αυτά είναι εκείνα των καθηκόντων κοινού χαρακτήρα.

Απόλυτα πρότυπα δεν υπάρχουν, αλλά πάντοτε παραμένουν ως ασφαλέστερα παραδείγματα, όσα μας διδάσκουν οι εμπειρίες, όπως το ανθρώπινο **καταπίστευμα κατέγραψε.** Το πολύτιμο δώρο που αναδύεται από όλες τις πηγές του εαυτού μας: Φιλοσοφία, Επιστήμη, Θρησκεία και Παράδοση.

Η αυτονομία μάς παρέχει μέγιστο βαθμό ανεξαρτησίας, γιατί εξασφαλίζει την ελευθερία στον συνάνθρωπό μας και επιβεβαιώνει το εγώ, ως πρόσωπο και απαραίτητη αξία. Δεν επιβάλλεται με τη βία η αυτονομία. Αναδύεται από τη συνείδηση της σωστά καλλιεργημένης ανθρώπινης προσωπικότητας με αρμονική σύνθεση σκέψης, συναισθήματος και πράξεως.

Κίνητρα για δράση: Η πίστη μας σε ένα υγιή κοινό βίο και η αδήριτη ανάγκη για ένα υγιές συνυπάρχειν. Ό,τι «κερδίζει» το άτομο με την ψευδαίσθηση της ασύδοτης ανεξαρτησίας του μηδενίζεται από τη φρικτή απομόνωσή του μέσα σ' ένα κόσμο τρόμου και δυστυχίας. **Οι πάντες του φταίνε!** Μια πραγματική δυστυχία είναι το φρικτό τίμημα, παρά τα όσα άλλα αγαθά κατακλύζουν την αγορά. Γιατί χάσαμε το διπλανό μας, τον οποίο δεν εμπιστευόμαστε πλέον. Έγινε και εκείνος ένας μοναχικός τύπος, όπως εμείς, μέσα σε μια ασύνδετη και κατά φαντασία μόνον κοινωνία.

Τα συλλογικά αγαθά έχουν αμβλυνθεί! Σε ένα κλίμα ψευδεπίγραφης δημοκρατικής διεκδίκησης αναπτύχθηκε ένα συνονθύλευμα ατομικών πλεονεξιών για επίπλαστα και εφήμερα αγαθά. Ένα πέπλο κατασχύνης απέκρυψε κάθε αγαθή, ειλικρινή και υπεύθυνη πρόθεση. **Όλοι στρέφονται έναντι όλων.**

Το αίσθημα ευαρέσκειας, όμως, αναδύεται από την υγιή αυτονομία. Η αυτονομία είναι ηθική αρετή. Είναι προσαρμογή στις απαιτήσεις των καιρών μας. Ως αρετή σημαίνει ψυχική δύναμη, που αναδύεται από την αρμονική σύνθεση επιμέρους αξιών με γνώμονα τη δημιουργία υγιούς Κοινωνίας, στην οποία θα θέλαμε εμείς και τα παιδιά μας να ζήσουμε. Η αυτονομία, ως αρετή προϋποθέτει κόπο, αλλά τελικά μάς ανταμείβει, γιατί απομακρύνει το άγχος της ανασφάλειας αποκτώντας αυτοεκτίμηση, αυτοπεποίθηση, σιγουριά στις δυνάμεις μας και αισιοδοξία.

Το «ορθό» και το «πρέπον» ήταν, είναι και θα είναι τεράστιας σημασίας ζητούμενα για τον άνθρωπο. Ο απόλυτος Λόγος είναι ασύλληπτος από τον ανθρώπινο νου, ο οποίος εκλαμβάνει, ως ορθό μια ατομική και ελλιπή «αλήθεια». Θεωρεί ως «ορθό» το άμεσο προσωπικό συμφέρον. Μόνον μια ευρύτερη ισότιμη συμμετοχή προσώπων μπορούν να προσεγγίσει εμμενείς καταστάσεις, που αναδεικνύουν πιο ρεαλιστικά το πρέπον. Απαιτείται, προ-σέτι, η τεράστια δύναμη μετατόπισης του πνεύματος από την κατεύθυνση που οδηγούν οι επιθυμίες προς εκείνη που επιβάλλει το «δέον». Δύναμη, που αναδύεται από ορθή κρίση, λεπταίσθησία και αίσθηση του δικαίου - αγαθού.

Όλα τούτα είναι θέματα ολιστικής παιδείας και αγωγής και μάλιστα δια βίου.

Επίλογος

Τα καθήκοντα είναι κρυσταλλώσεις «ιερότητας» και αναδύονται από την αρμονική σύνθεση λόγου, συναισθημάτων και αγαθής προαίρεσης για πράξη. Θεμελιώνονται στην συνείδησή μας και μετουσιώνονται σε πεποιθήσεις. Εξισορροπούν τις αξίες της ατομικότητας

και διαφορετικότητας και δημιουργούν το **πρόσωπο**, ως υποκείμενα **ηθικής ευθύνης**. **Η συνείδησή μας είναι η πηγή και το λίκνο των καθηκόντων μας**. Είναι προσωπικά μας **προτάγματα**, αλλά όταν τα καθορίσουμε καθίστανται **προσταγές**. Τα εκτελούμε όχι από το φόβο της ποινής, αλλά από **φιλοτιμία**.

Με την τέλεσή τους **εισπράττουμε** όχι απλά μια ικανοποίηση και χαρά, αλλά ένα είδος **πλήρωσης και λύτρωσης**! Τότε αναδύονται η **εμπιστοσύνη**, η **ελπίδα** και η **αγάπη**.

Η αίσθηση της προσωπικής ευθύνης προσδιορισμού και εκτέλεσης των καθηκόντων είναι θέμα της δια βίου **ολιστικής παιδείας** με βάση την αυτοθεμελίωση και με φάρο το ιστορικό καταπίστευμα που μας κληροδότησε η ανθρώπινη εμπειρία, που στηρίχθηκε στις πλούσιες πηγές ηθικής, που ανακάλυψε ή εμπνεύστηκε το ανθρώπινο πνεύμα.

Μερικά απλά παραδείγματα ίσως μας υποδείξουν ένα τεράστιο **εύρος καθηκόντων**:

- Η **υπακοή στους νόμους της Δημοκρατίας**, εφόσον θέλουμε να ζούμε δημοκρατικά.
- Ο **σεβασμός του προσώπου** του άλλου, εφόσον θέλουμε να ζούμε σε μια υγιή Κοινωνία.
- Ο **σεβασμός του περιβάλλοντος**, αφού μέσα σε αυτό και από αυτό ζούμε...
- Η **φροντίδα της ακεραιότητας της Πατρίδας**, αφού χωρίς αυτή δεν έχει νόημα η ζωή.

• Και πολλά πιο απλά καθημερινά καθήκοντα προς τον συνάνθρωπό μας που δημιουργούν υγιές κλίμα ανθρώπινης συμβίωσης, χωρίς το οποίο η ζωή είναι αφόρητη.....

Στην εποχή μας **βασική πηγή ηθικής μας**, ως πρόσωπα είναι **η αυτονομία**, ήτοι εμείς οι ίδιοι καθορίζουμε τις **ελάχιστες δεσμεύσεις**, ως **καθήκοντά μας**, για την εξασφάλιση του ύπατου σκοπού, του «ευ ζην», **της γενιάς μας και των παιδιών μας**.

Το **εύκρατο κοινωνικό περιβάλλον** αρθρώνεται με βάση τα **καθήκοντα** με κοινό περιεχόμενο.

Η εκτέλεση των καθηκόντων δεν πρέπει να γίνεται, μόνον, κάτω από την απειλή ποινής, αλλά από δική μας **φιλοτιμία, αξιοπρέπεια και καλή πίστη**. Τότε νιώθουμε όχι μια απλή ικανοποίηση, αλλά μια **πληρότητα και λύτρωση**, την οποία η εκτέλεση του τάματος στον Άγιο μάς προσφέρει.

Δυστυχώς η κουλτούρα της εποχής μας δημιουργεί ένα τελείως αρνητικό κλίμα της αίσθησης του καθήκοντος πλημμυρίζοντας τον νου μας με χειρίστα μιμίδια προς αποφυγήν.

Και όμως υπάρχουν λαμπρά παραδείγματα ακόμη!! Ας αναλογισθούμε:

Την πλήρωση, που νιώθει ο **γονιός** που θυσιάζει κάτι από τη δική του άνεση για το παιδί του.

Την υπερηφάνεια και ευτυχία, που νιώθει ο **δάσκαλος** για την πρόοδο τού μαθητή του.

Την αγαλλίαση που **νιώθουμε**, όταν βοηθήσαμε κάποιον που έχει ανάγκη και αγαπάμε

.....

Η κορυφαία προσωπική μας ολβιότητα αναδύεται από την εκτέλεση του καθήκοντος, που εμείς οι ίδιοι αποφασίσαμε και πιστέψαμε, ως ιερό, με τη δική μας πεποίθηση και θέληση. Γιατί, απλά, σεβαστήκαμε τον εαυτό μας αναλαμβάνοντας συνειδητά την ευθύνη μας, ως **πρόσωπα**.

Από τη δική μας **υπευθυνότητα** για **αυτονομία**, την **αυθεντικότητα** (ειλικρίνεια) και την **καλή μας πίστη** (διάθεση) αναδύεται η **συν-υπευθυνότητα του συνανθρώπου μας** και χτίζονται αρραγείς ανθρώπινες σχέσεις, που μετουσιώνουν την απλή συνύπαρξη σε μια υγιή **Δημοκρατική Κοινωνία**.

Δημήτρης Κ. Μπάκας
16 Μάιος 2025